

verbeterde werkwijze vestigden en zodoende — vermoedelijk tevergeefs — getracht zullen hebben de voordeelen der toepassing meer aan zich te houden. Een voorbeeld daarvan mag het vermaarde drijfwerk der spoelen en haspels in de zijdespinnerij op „Zijdebalen” aan de Vecht worden genoemd, dat niet in één der Nederlandsche octrooien staat vermeld. Het was vermoedelijk door Johann Joachim Becher (1635—1682) ontworpen en stond afgedekt en afgesloten in de fabriek opgesteld. Door omkoopung van een der werklieden — een landsman — was de hoogleeraar-bouwkundige Leonhard Christoph Sturm uit Frankfurt a. d. O. (1669—1719) in de gelegenheid er in 1697 een beschrijving met teekening van te maken, nadat hij zich in de machine-kamer had laten insluiten ²⁾).

Mede als gevolg van de poging tot geheimhouding, om namaak of navolging te beperken, geven de documenten in den regel weinig meer dan een korte aanduiding van het onderwerp, en houden ze zelden een omschrijving van de geslaagde of vermeende uitvinding in. In sommige gevallen is het echter mogelijk ze met enkele — zeer weinige — gegevens, die aan Utrechtsche archivalia ontleend zijn, aan te vullen.

(Wordt voortgezet).

E.

1) G. Doorman, Octrooien voor uitvindingen in de Nederlanden uit de 16e—18e eeuw. Met bespreking van enkele onderwerpen uit de geschiedenis der techniek. 's-Gravenhage, 1940. (348 blzn.) 8°.

2) L. C. Sturm, Durch einen grossen Theil von Teutschland und den Niederlanden bisz nach Parisz gemachete architectonische Reise-Anmerkungen. Augspurg, 1719. 2°. Blz. 37 en plaat XI.

KOFFIE, KUNST, WETENSCHAP EN CONCURRENTIE.

Oude menschen plegen bij het ondervinden van druk of onaangenaamheden tengevolge van algemeen ongewenschte toestanden zich te bemoedigen of te troosten met de herinnering aan vroeger ondergane zwaarderden druk of ondervonden ergere onaangenaamheden. Zelfs bewijzen verhalen over zulke toestanden en hare gevolgen, die zij van ouders of grootouders vernomen hebben, daarbij ook wel dienst.

Nu wij in dezen tijd moeten missen, wat in den volksmond een „bakje troost” heet, en wij, wat de koffie betreft met recht, treuren over hetgeen vroeger was, wil ik U een weinig troost schenken en eenige oogenblikken afleiding geven door een verhaal over hoe het vroeger wel eens geweest is.

De vele oorlogshandelingen, een kleine anderhalve eeuw geleden, hadden de aanvoer van waren van overzee al reeds beduidend minder doen worden. De toepassing van het continentaal stelsel (door Napoleon bij decreet van 21 November 1806 uitgevaardigd) maakte den aanvoer van producten uit onze over-

zeesche gebieden vrijwel geheel onmogelijk. Ook de koffie bleef uit. Het gemis daarvan werd toen niet minder gevoeld. Dus zocht men ook in dien tijd naar iets, wat den nationaal geworden en gewaardeerden drank kon vervangen. En het werd gevonden. Want nood heeft altijd vindingrijk gemaakt.

In de Utrechtsche Courant van Maandag 20 Mei 1811, no. 60, vindt men het volgende

„BERIGT AAN HET PUBLIEK

Aangaande de oprigting van eene KONST-KOFFY-FABRIEK, op de Muidergragt voor aan in de Plantage te Amsterdam, waar thans het Wapen van Amsterdam uithangt, bij J. LÖHR EN COMP.

Daar het algemeen bekend is en gevoeld wordt, welke schaarsheid aan zuivere Koffij er in ons Land plaats heeft, en daar nogtans de neiging tot en de behoefte van eenen Drank, die in deszelfs plaats gesteld en met smaak kan gedronken worden, zeer groot is; zoo is het niet vreemd, dat men tot allerlei soort van Ingrediënten, reeds lang, hier en elders toevlugt genomen heeft, als in de plaats van Koffij kan gebruikt worden. Het belangrijke van eene uitvinding en zamenvoeging van onderscheiden Ingredienten, en daarvan eene zoo volmaakt mogelijke Konst-Koffij te fabricceeren, heeft de bovengemelde Ondernemers dezer Fabriek aangespoord om allerlei proeven te nemen, om dit oogmerk te bereiken, en eene Konst-Koffij te vervaardigen, even zoo smake-lijk, immers naar gelang van den prijs, als onschadelijk voor de gezondheid. Zij hebben alzoo vervaardigd en gaan daarin met allen ijver voort, drieërlei soorten; waarvan de

No. 1. Eerste soort, bij de ma(s)sa door hun verkocht, afgeleverd en verzonden wordt, tegens Contant, onder zeker voordeelig rabat voor den koper, in de Fabriek boven genoemd, het Pond voor . . . f : 12 —

No. 2. Tweede soort bij de massa, het Pond voor - : 9 —

No. 3. Derde soort bij de massa, het Pond voor - : 6 —”

Verder wordt medegedeeld, dat het gebrande en gemalen product verpakt was per pond in zakken, waarop het uithangbord der fabriek gedrukt was, voorstellende het wapen van Amsterdam, benevens „de adprobatie van drie Hoogleeraaren volgens het navolgend Declaratoir”.

Want „De Ondernemers der Fabriek, hebben gemeend, dat de Ingredienten niet alleen aan den smaak voldoen, maar ook geheel onschadelijk moesten zijn voor de gezondheid. — Het is om deze reden, dat zij aan de Hoogleeraaren VAN GEUNS te Utrecht, THOMAS A THEUSSINK te Groningen en REINWARDT te Amsterdam, kennis van deze Onderneming gegeven, en hen bekend gemaakt hebben met de Ingredienten dezer Konst-Koffij,

welke Hoogleeraaren dan ook, uit belang voor der Menschen gezondheid en om voor te komen, dat dikwerf, door schadelijke Ingredieënten of andere zaken, welke men wel in plaats van Konst-Koffij gebruikt, de gezondheid geen nadeel lijde, deze Konst-Koffij wel hebben willen examineeren, en, ter geruststelling onzer Landgenooten, daar van hebben gegeven”.

In het dan volgende „Declaratoir” deelden de genoemde hoogleeraren mede, dat hun eenige monsters van het kunstproduct en een opgaaf van de grondstoffen daarvan waren ter hand gesteld en dat zij na behoorlijk onderzoek geen bezwaar maakten te verklaren, dat die grondstoffen niets nadeeligs voor de gezondheid bevatten en dat die als koffie „veilig gedronken kunnen worden, door allen wien het Koffij drinken niet nadelig is”. Het „declaratoir” was afgegeven in Februari 1811.

De fabriek, zoo werd daarna nog medegedeeld, leverde de kunstkoffie alleen maar „bij de massa”, dus aan kleinhandelaars of winkeliers.

De koffie, de kunst en de wetenschap traden hier dus gezamenlijk op. Hiermede wordt natuurlijk niet beweerd dat de laatstgenoemde voor het eerst hand- en spandiensten aan de fabriekpraktijk verleende.

Men hield de kunst-koffie warm. Of met andere woorden: men liet het niet bij deze ééne aankondiging, maar bleef het instrument der couranten-reclame bespelen. In het nummer van den daaropvolgenden Vrijdag, 24 Mei 1811, verscheen opnieuw een „Bericht aan het publiek” dat in zijn geheel hier volgt:

„De AMSTERDAMSCHEN KONST-KOFFY, waar over men in de *Utrechtsche Courant* van Maandag 1.1. een omstandig Bericht vind geplaatst met een aanprijzend Declaratoir van drie Professoren, waar onder men teld die van onzen waardigen Stadgenoot, M. VAN GEUNS, dat dezelve niets ten nadeelen voor de gezondheid in zich bevat, word in Pakjes van een Pond met het wapen van de Fabriek, in drie soorten verkogt, in den Boekwinkel van J. VAN DER SCHROEFF Gz. over de Weesbrug, dezelve is zoo kragtig dat men van de geringste soort zelfs voor 2 Duiten sterker Drank kan zetten als voor 12 Duiten Koffij, en de smaak is bijna gelijk; dus voor allen die Koffij gezet verkoopen, ook van groot nut en voordeel”.

N.B. Om de egtheid van deezen *Koffy* te kennen, dient tot ieders narigt, dat het Wapen van deeze Fabriek is het *Amsterdamsche Wapen*, en behalven dat op de Pakjes staat, na Examinatie als onschadelijk verklaard door drie Hoogleeraren, te *Utrecht, Groningen en Amsterdam*”.

later (in de couranten van 5 Juni e.v.) aanvangende met de waarschuwing: „Een ieder wachte zich om geen ander soort voor deze in de Hand te laten stoppen. En om” enz.

Onder deze mededeeling volgt in deze courant nog een advertentie, waarin W. Hulters Jr. „op het Vreeburg bij het Drieharingsteegje” bericht, dat hij „goedkoope en van lugt gezuiverde tabak” (wat een smakeloos rooken moet dat geweest zijn!) verkocht, „als mede drie soorten van geëxamineerde en door drie Professoren onschadelijk verklaarde KUNST-KOFFY”.

Maar uit datzelfde nummer (van 31 Mei) putten wij nog meer wetenswaardigs. Onmiddellijk op die van Hulter volgt nóg een advertentie, die merkwaardig genoeg is om haar ook over te nemen. Zij doet ons toch zien, dat in deze „kunst” een zekere bedrijvigheid heerschte, natuurlijk gepaard gaande met een meer of minder loyale concurrentie, welke in de verschillende bekendmakingen te voorschijn treedt.

„BERIGT *wegens de KUNST-KOFFY.*

Ten einde het Publiek onderrigt zij dat de steeds toenemende en aanhoudende schaarsheid van de *Koffy* en de duurte waar toe dit *Coloniaal Product* thans gesteegen is ¹⁾ reeds lange aanleiding gaf om een middel uit te denken, waar door deze behoeften worde bestreeden en te gemoet gekomen, zoo berigt de Ondergeteekende dat bij hem reeds ruim vier Jaren één *Kunst-Koffy* vervaardigd en met goed gevolg gedebiteerd word, die ofschoon geen eigentlijke *Overzeesche Koffy* dezelve echter in couleur, hoedanigheid, smaak en uitwerking zoo gelijk is, als de Kunst met eenige mogelijkheid vermogt, — en op dat men wegens de onschadelijkheid van derzelve samenstelling verzekerd zijn zoude, heb ik niet geëarseld, van de voorwerpen uit dewelke ik mijne *Kunst-Koffy* vervaardigde, getrouwe opgave te doen aan Heeren *Professoren* en *Geneesheeren deser Stad en Universiteit*, welke declareerden niet van hun Departement te zijn, uit hoofde zij Lieden niet bij de bereiding present waren, en aan zoo iets geen Declaratoir kunnende geven, en echter ziet men thans zoo iets te voorschijn komen. De ondervinding van zoo vele Jaren is mijns bedunkens eene genoegzame aanbeveling voor mijne *Kunst Koffij* en het aanhoudend debiet derzelve een alles afdoend *Declaratoir*. Waarom ik mij dan ook volkomen zeker houde, dat alle namaakselen van mijne *Kunst-Koffij* niet vermogend genoeg zijn zullen om met die welke bij mij gefabriceerd word gelijk te staan, waarom ik dan opnieuw mij in de voortdurende gunst van mijne geëerde Correspondenten, Begunstigers en Vrienden recommandeere, onder verzekering eener prompte en civiele bediening als naar gewoonte. De Prijs der eerste soort is 8 st., tweede soort 16 st., met aanbieding van drie Maanden *Crediet*, te rekenen van den datum der afzending.

UTRECHT den 27 Meij 1811.

C. VAN BRUSSEL.

(Wordt voortgez.)

K.

1) Een pond koffie kostte in 1807 reeds 3 gulden en 3 stuivers.